

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена характеристиці сільськогосподарського машинобудування України. Зокрема, досліджено сучасний стан та історичні передумови розвитку галузі, проаналізовані основні показники та їх динаміка. Розкрито основні проблемні моменти розвитку галузі в умовах економічної кризи та запропоновано ряд рекомендацій щодо покращення її стану.

The article is devoted to characteristic of Ukrainian agricultural machine-building. Specifically, modern state and historical preconditions of the field's development have been investigated, the main indices and their dynamics have been analysed. The main problems of the field's development in the conditions of economic crisis have been laid out and some recommendations concerning improvement of its state are suggested.

Ключові слова: сільське машинобудування, розвиток галузі.

Надзвичайно важливу роль в економіці кожної країни завжди відігравало сільське господарство, яке, в першу чергу, забезпечує продовольчу безпеку держави, а іноді й визначає її обличчя на міжнародному ринку. В свою чергу розвиток аграрної сфери практично неможливий без забезпечення її високоякісною сільськогосподарською технікою власного виробництва. Історично склалося так, що вітчизняне сільськогосподарське машинобудування було однією із найуспішніших галузей промисловості країни, виготовляючи повний асортимент необхідної агровиробникам сільськогосподарської техніки. Проте на сьогоднішній день можна констатувати, що галузь перебуває на етапі стагнації, яка ще більше посилюється під впливом економічної кризи.

Проблеми розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування періодично досліджуються Радою з вивчення продуктивних сил НАН України. Варто відзначити також роботи таких авторів як Єсепчук М. І., Тарасова Н. В., Довбня В. М., Калініченко І. С., Романенко В. А., Бондар О. О., Климик Г. В., Петрик С. В., Бородін С. В., Басін В., Пивовар В., Кравчук В. та ін., які в своїх дослідженнях торкаються певних аспектів ситуації в галузі та її основних проблем. Окремі підгалузі, зокрема тракторне виробництво, ТОВ "Українська Аграрна Лізингова компанія", досліджується Марченком В., Томашевським С. А. та ін., виробництво техніки для обробітку ґрунту – Пивоваром В., вітчизняному комбайнобудуванню приділили увагу Войтюк В., Демко А., Малиновський Б. Аналізуючи роботи різних авторів, можна дійти висновку, що більшість із них носить фрагментарний характер, описуючи тільки певні сторони поставленої проблеми та аналізуючи ситуацію з точки зору технічного забезпечення агровиробників.

Враховуючи особливо важливу роль сільськогосподарського машинобудування для аграрної сфери держави та ще більшу непередбачуваність розвитку ринкової ситуації, посилену фінансово-економічною кризою, вважаємо за необхідне здійснити комплексний аналіз економічної ситуації в галузі, виявити та систематизувати основні причини занепаду вітчизняного сільгоспмашинобудування та запропонувати певні побажання і рекомендації щодо покращення його стану.

Сільськогосподарське машинобудування України має винятково важливе значення для забезпечення вітчизняної агропромислової сфери технічними засобами: машинами та устаткуванням, механізмами і запасними частинами з метою підвищення рівня механізації виробничих процесів аграрного виробництва та відтворення виробничо-технічного потенціалу АПК. Оцінка ролі сільськогосподарського машинобудування в економіці України за вартістю реалізованої продукції (табл. 1) дає підстави стверджувати, що питома вага його незначна. Так, частка галузі в промисловості становить лише 0,4%, а вартість реалізованої продукції сільськогосподарського машинобудування дає всього 3,1% загальної вартості реалізованої продукції машинобудівної галузі країни.

На сьогоднішній день у машинобудуванні для АПК функціонує близько 120 спеціалізованих підприємств та науково-дослідних організацій, на яких зайнято біля 70 тис. працівників та виготовляється понад 2,6 тис. видів машин із 3 тис. найменувань, що потрібні для виконання технологічних процесів в агропромисловому виробництві. Потужності машинобудівних підприємств для АПК дають їм змогу виготовити продукції на 7,5 млрд гривень і повністю забезпечити технологічну потребу сільськогосподарських підприємств у засобах механізації [2, с. 24].

Історія виникнення та розвитку сільськогосподарського машинобудування як галузі промислового виробництва, яка займається виготовленням засобів праці в сільському господарстві, безпосередньо пов'язана із загальносвітовим розвитком науки і техніки та соціально-економічними відносинами в суспільстві. Машинобудівна галузь нашої держави зародилася ще у першій половині XIX ст., а на початку XX ст. на території України вироблялося близько 25% машинобудівної продукції Російської імперії. Цікаво, що першим машинобудівним підприємством України було власне підприємство сільгоспмашинобудівного спрямування. Ним вважають машинобудівний комбінат на хуторі Дмитрівському, що на Чернігівщині, де з 1841 р. виготовляли сільськогосподарські машини, парові котли, обладнання і устаткування для цукрових,

текстильних і швейних фабрик [3]. Вже у 1846 р. підприємств сільськогосподарського машинобудування на території України було чотири, у 1854 р. – вісім, а у 1863 р. – 25. У 70-і рр. ХХ ст. підприємства сільськогосподарського машинобудування були засновані в Одесі (завод Гена), Харкові (заводи Мельгозе, Гельферіх-Саде), Єлисаветграді (братами Ельворті), Києві, Бердянську, Миколаєві, Херсоні [4, с. 11-12]. У 80-х рр. ХІХ ст. південно-західний економічний район Російської імперії (сучасна Україна) займає перше місце з виробництва сільськогосподарських машин.

Таблиця 1

Місце галузі сільськогосподарського машинобудування в промисловості України

Галузь/підгалузь економіки України	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг)		Частка галузі/підгалузі	
	за грудень 2008 р., млн грн	За 2008 р., млн грн	у % до всієї реалізованої продукції промисловості за 2008 р.	у % до реалізованої продукції машинобудування
Промисловість України	58664,3	777859,1	100	–
Машинобудування	8440,1	108915,8	14	100
Сільськогосподарське машинобудування	102,5	3390,1	0,4	3,1

Таблиця побудована на основі [1, с. 1 – 3].

В роки існування Радянського Союзу в Україні була створена досить потужна галузь машинобудування для АПК, яка забезпечувала потреби вітчизняного сільського господарства в технічних засобах. Про це свідчить хоча б той факт, що у 1990 р. середньорічні виробничі потужності по виготовленню тракторів становили 140,1 тис. шт., кормозбиральних комбайнів – 15,3 тис. шт., а вартість основних виробничих фондів галузі (без тракторного виробництва) становила майже 10% від загальної вартості основних виробничих фондів машинобудування [5, с. 10].

За період трансформації економіки України від командно-адміністративної до планової галузь зазнає всіх притаманних цьому процесу деструктивних змін та реформ, а саме: руйнації старих всесоюзних кооперативних зв'язків, переходу від планового виробництва до ринкової адаптації, дефіциту обігових коштів, морального та фізичного зношення виробничих засобів, занепаду інноваційної діяльності, відтоку кадрових ресурсів та врешті-решт повної переорієнтації мотиваційно-ціннісного компоненту корпоративної культури колективів підприємств. Це, а також ліквідація адміністративних механізмів постачання сільськогосподарської техніки (як гарантованої системи збуту виготовленої продукції) та розвал сільського господарства країни і невдалі спроби його реформування, стали причиною кризового стану вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, що проявляється в зниженні обсягів виробництва техніки, скороченні рівня її продаж на внутрішньому ринку та втраті позицій на ринках країн СНД, кризі галузевої науки тощо. Про занепад сільгоспмашинобудування свідчить хоча б той факт, що за даними останнього звіту Держкомстату України “Баланс виробничих потужностей” за 1999 рік рівень використання виробничих потужностей галузі по випуску тракторів становить всього 6%, причепів тракторних – 18,2%, кормозбиральних комбайнів – 1,2%. У 2007 році підприємства галузі, виготовивши продукції на 2,82 млрд грн, використали наявні потужності лише на 40% [1, с. 24]. Наслідком скорочення рівня інвестування в основний капітал та низьких темпів оновлення основних засобів галузі є те, що середній вік металообробного обладнання становить 20 років, а ступінь зносу основних засобів ще в 2005 році досяг 61,1% та перевищує аналогічний показник по промисловості [4, с. 212].

Історичний огляд розвитку галузі дає підстави стверджувати, що сільськогосподарське машинобудування завжди було пріоритетною галуззю вітчизняної економіки, потенціал якої створювався силами кількох поколінь науковців та дослідників, технологів та конструкторів, спеціалістів та фахівців робітничих професій. Проте, сучасний стан машинобудування для АПК значно відстає від рівня радянського періоду. Більшість підприємств галузі (за винятком кількох прогресивних, які успішно працюють на внутрішньому ринку і навіть експортують свою продукцію за кордон) не здатні остаточно пристосуватися до ринкових умов, налагодити виробництво якісної та надійної техніки та повернути свого цільового споживача. Окремі підприємства були закриті, деякі частково або й повністю перепрофілювалися на виробництво зовсім іншої, не пов'язаної із сільським господарством продукції. У зв'язку з тим, що більшість сільгоспмашинобудівних заводів не можуть налагодити беззбиткове серійне виробництво продукції, втрачається найважливіше – їх виробничий потенціал. Раніше прогресивна та процвітаюча галузь економіки України тепер стала депресивною та потребує державної підтримки. Остання ж, у свою чергу, носить переважно декларативний характер, оскільки із дев'яти розроблених та прийнятих за часів незалежності України програм розвитку галузі реально профінансовано було всього 14%.

Незважаючи на те, що аналіз останніх тенденцій в сільськогосподарському машинобудуванні

свідчить про поступове скорочення питомої ваги галузі в структурі машинобудівного комплексу країни (з 8,7% у 2000 р. до 3,1% у 2008 р.) [4, с. 215], динаміку виробництва та реалізації галузевої продукції за 2006 – 2008 рр. можна вважати позитивною (рис. 1).

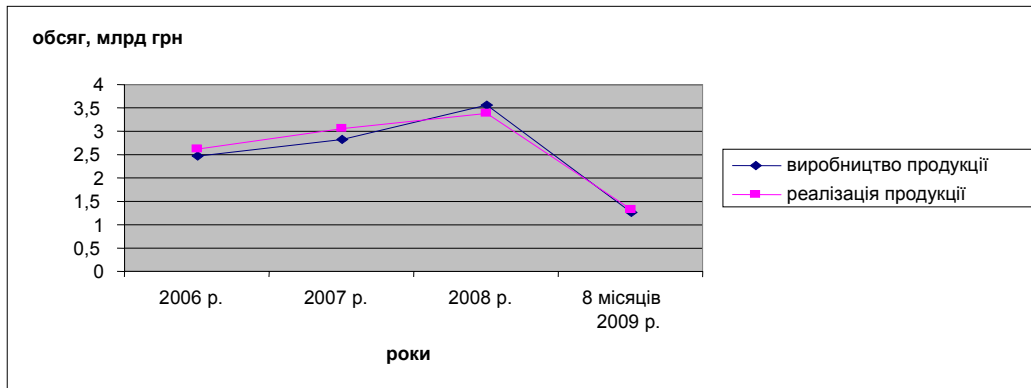

Рис. 1. Динаміка виробництва продукції сільськогосподарського машинобудування України за 2006 – 2009 рр.

За даний період спостерігається зростання обсягу виробництва продукції: з 2,46 млрд грн в 2006 році до 2,82 млрд грн у 2007 році та 3,56 млрд грн у 2008 році, при цьому річні темпи виробництва продукції становлять 114,7% та 126,1% відповідно. Помітно збільшилися й обсяги реалізації сільгоспмашинобудівної продукції. Так, приріст обсягу реалізації продукції у 2007 році становив 0,43 млрд грн, або 16,2%, а у 2008 році обсяг реалізованої продукції зріс на 0,33 млрд грн, або на 10,8% [1, с. 3, 7]. Як видно з графіка, загальносвітова фінансово-економічна криза, яка охопила також і економіку нашої держави, зумовила негативні тенденції у вітчизняній машинобудівній галузі та, зокрема, у сільськогосподарському машинобудуванні. Про це свідчить значне скорочення виробництва та реалізації продукції галузі у 2009 році. Так, за 8 місяців поточного року обсяг виробництва сільгоспмашинобудівної продукції скоротився на 1,64 млрд грн, або на 56,6% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Обсяг реалізації продукції галузі знизився відповідно на 1,7 млрд грн, або на 56,3% [6].

В таблиці 2 наведені дані про виробництво основних видів продукції сільськогосподарського машинобудування починаючи з 1940 року і до сьогодні.

Як бачимо, сучасний рівень виробництва сільськогосподарської техніки значно відстає від рівня виробництва 1990 року. Так, випуск тракторів у 2008 році становив лише 5,9%, сіялок – 13,5%, плугів – 4,3%, бурякозбиральних комбайнів – менше 1% від рівня їх виробництва у 1990 році. Порівняно з 2005 роком зросло виробництво тракторів (на 14,5%), плугів (на 22,6%), борін дискових (на 22,2%) розпушувачів та культиваторів (на 2,5%), знизився випуск сіялок, зубових борін, косарок та комбайнів.

Більша частина сільськогосподарської техніки, яка знаходиться в експлуатації сільськогосподарських підприємств нашої держави, була закуплена ще за часів Радянського Союзу та перейшла до сучасних власників у спадок від реорганізованих колгоспів та радгоспів, відпрацювала один-два амортизаційні терміни і вже майже повністю вичерпала свій ресурс. За даними національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" рівень забезпечення агровиробників сільськогосподарською технікою є вкрай низьким – всього 40 – 50%, при цьому більш як 90% її є фізично та морально зношеною [4, с. 216], у зв'язку з чим збільшуються витрати аграрних підприємств на планові та позапланові ремонти технічного парку. Щорічні темпи вибуття сільгосптехніки значно перевищують обсяги її придбання, при цьому навантаження на кожну одиницю сільгосптехніки зростає. Отже, машинно-технічний парк вітчизняних агровиробників потребує негайного оновлення. Річна потреба аграрного сектору в оновленні своєї технічної бази становить 22 млрд грн, що дає змогу говорити про значний потенціал розвитку даного сегменту ринку, а враховуючи негативну ситуацію з технічним забезпеченням сільського господарства, цілком природною може видатися тенденція щодо постійного зростання попиту на сільгосптехніку з боку вітчизняних споживачів. Проте, як видно з даних Міністерства аграрної політики, у 2007 р. українськими сільгоспвиробниками було придбано техніки на суму всього 8 млрд грн [10, с. 10], що, в свою чергу, є свідченням їх низької платоспроможності.

Проблема полягає в існуючому дефіциті коштів у сільськогосподарських підприємств на придбання техніки, що призводить до ситуації, коли реальна пропозиція на ринку перевищує платоспроможний попит. Виникає ніби замкнуте коло: сільськогосподарські підприємства не мають змоги придбати достатню кількість сільгосптехніки через її високу вартість, а виробники сільгоспмашин не можуть знизити ціну у зв'язку із неможливістю налагодити серійне виробництво та досягнути ефекту масштабу (економії на умовно-постійних витратах). Усунути дану ситуацію можна тільки за умови комплексного розв'язання існуючих проблем паралельно в аграрному секторі та в сільськогосподарському машинобудуванні країни.

Загалом, український ринок сільськогосподарської техніки має стійку тенденцію до зростання, що ілюструють дані таблиці 3.

Таблиця 2

Виробництво основних видів продукції сільгоспмашинобудування України (тис. шт.)

рік	трактори	сівалки	плуги відвальні	борони дискові	борони зубоні	розпушувачі, культиватори	косарки	комбайни зернозбиральні	комбайни бурякозбиральні	машини для пригот. кормів
1940	10,4	11,0	**	**	**	**	**	**	**	**
1960	88,0	72,2	**	**	**	**	**	**	**	**
1980	136,0	78,0	**	**	**	**	**	**	**	**
1990	106,0	57,1	89,2	**	**	**	**	**	8,6	**
2000	4,0	2,0	3,1	**	**	**	**	**	0,07	**
2001	3,6	3,8	3,5	**	**	**	**	**	0,16	**
2002	3,0	4,9	3,3	**	**	**	**	**	0,12	**
2003	4,6	8,0	4,3	2,1	10,0	7,7	1,5	0,10	0,4	47,2
2004	5,8	9,9	5,2	4,1	17,3	8,9	3,1	0,31	0,11	66,3
2005	5,5	11,3	3,1	4,5	20,4	8,0	3,8	0,31	0,09	107,0
2006	3,7	9,0	2,5	4,4	13,8	11,5	3,2	*	0,2	101,0
2007	5,3	7,1	3,0	5,8	11,0	7,9	3,1	0,14	0,02	72,8
2008	6,3	7,7	3,8	5,5	13,6	8,2	3,2	0,30	*	86,1
8 міс. 2009	0,48	**	**	0,46	**	2,2	**	**	**	**
2008 р. до 1990 р., %	5,9	13,5	4,3						0,2 ¹	
2008 р. до 2000 р., %	157,5	385	122,6						28,6	
2008 р. до 2005 р., %	114,5	68,1	122,6	122,2	66,7	102,5	84,2	96,8	22,2 ¹	80,5

* – дані конфіденційні згідно з Законом України “Про державну статистику”

** – статистична інформація відсутня

¹ – 2007р. до 2005 р. у зв'язку із відсутністю даних за 2008 рік

Таблиця побудована на основі [7, с. 123, 129], [8, с. 184], [1, с. 83 – 84], [9] та [4, с. 213].

Таблиця 3

Джерела наповнення внутрішнього ринку України сільськогосподарською технікою

Рік	Походження техніки	Вітчизняна техніка	Імпортна техніка	Разом
2000	Обсяг, млн грн	1066	716	1782
	Співвідношення, %	59,7	40,3	100
2001	Обсяг, млн грн	1015	1092	2107
	Співвідношення, %	48,2	51,8	100
2002	Обсяг, млн грн	999	1502	2501
	Співвідношення, %	40,0	60,0	100
2003	Обсяг, млн грн	1118	1844	2962
	Співвідношення, %	37,7	62,3	100
2004	Обсяг, млн грн	1345	2322	3667
	Співвідношення, %	36,7	63,3	100
2005	Обсяг, млн грн	1592	3018	4610
	Співвідношення, %	34,5	65,5	100
2006	Обсяг, млн грн	1584	4343	5927
	Співвідношення, %	26,7	73,3	100
2007	Обсяг, млн грн	1996	6489	8485
	Співвідношення, %	23,5	76,5	100
2008	Обсяг, млн грн	2853	12625	15478
	Співвідношення, %	18,4	81,6	100

Таблиця побудована на основі [11] та розрахунків автора.

Так, протягом 2000 – 2008 рр. обсяг ринку (в грошовому вимірі) зріс більш як у 8 разів: із 1782 млн грн у 2000 р. до 15478 млн грн у 2008 р. Зростання спостерігалось як у секторі вітчизняної техніки, так і в секторі техніки закордонного походження, проте якщо у 2000 році співвідношення між вказаними секторами було приблизно 60:40, то вже у 2005 році воно становило 35:65, а у 2008 році – 20:80. Дані таблиці демонструють випереджаюче зростання обсягів продажу на ринку України сільськогосподарської техніки іноземного походження. Це пояснюється, в першу чергу, тим, що українські підприємства машинобудівної промисловості для сільського господарства переважно випускають частково модернізовану, проте застарілу за своїми технічними та економічними показниками техніку, розроблену переважно за часів Радянського Союзу, яка не може конкурувати із закордонними аналогами; окремі фірми виготовляють сільськогосподарські машини за імпорнтними зразками, і рідко хто з них займається масштабними науковими розробками та вдосконаленням власної продукції. Більша частина вітчизняної техніки характеризується низьким рівнем якості, є конструктивно та технологічно недосконалою, має вкрай короткий термін експлуатації і вже після кількох місяців використання потребує ремонту.

Низький рівень продукції сільськогосподарського машинобудування нашої країни засвідчують результати експертизи технічного рівня вітчизняної сільськогосподарської техніки, проведеної у 2007 р. УкрНДІПВТ ім. Л. Погорілого. Нею визначено, що лише близько 40% вітчизняної сільськогосподарської техніки відповідає сучасним світовим вимогам агровиробництва [12, с. 10]. В такій ситуації сільськогосподарська техніка іноземного походження (як нова, так і та, що була у використанні) навіть за умови значно вищої вартості, користується більшим попитом, ніж вітчизняна.

Незважаючи на загальний кризовий стан галузі, окремі підприємства володіють значним експортним потенціалом і успішно працюють на зовнішньому ринку. Так, за даними міністерства промислової політики України у 2007 році було експортовано продукції сільськогосподарського машинобудування на загальну суму 1,2 млрд грн [13], а протягом січня-серпня 2009 р. – на суму 517,3 млн грн, що становить 41,2 % від обсягів реалізації на експорт в цілому по машинобудівній галузі [6]. Іноземними споживачами продукції галузі є переважно країни пострадянського простору: Росія, Казахстан, Узбекистан та Молдова, а також Польща, Болгарія, держави Прибалтики. Вітчизняні сільгоспмашинобудівні підприємства створили спільні виробництва за кордоном: в Росії – ВАТ “Червона зірка”, ВАТ “Завод ім. Фрунзе”, ТОВ “Техна”, ВАТ “Брацлав”, ТОВ “Агро-Союз”; в Білорусії – ТОВ “Завод гідроарматури”, ВАТ “Брацлав”, в Казахстані – ТОВ “Агро-Союз” [14]. Вступ України в СОТ створює ще більші можливості виходу українських виробників на ринок Європи.

У галузі сільськогосподарського машинобудування існує ряд проблем, які істотно стримують процес створення і виробництва сучасної техніки. Однією з основних є брак інвестицій та висока вартість довготермінових кредитних ресурсів, що в свою чергу є перешкодою для здійснення модернізації та реконструкції техніко-технологічної бази вітчизняних сільгоспмашинобудівних підприємств. Так, основні фонди підприємств галузі мають ступінь спрацювання 79%, а рівень зношення їх активної частини – машин та обладнання – сягає 92%. У галузі експлуатується близько 36% металорізальних верстатів і майже 55% ковально-пресового устаткування з терміном понад 20 років. Це свідчить про втрату техніко-технологічного потенціалу сільськогосподарського машинобудування України. Модернізувати ж підприємства за кредити під 19 – 22% річних, які пропонують українські банки, економічно неможливо. Для порівняння: у більшості країн Європи річні ставки за кредитами на технічне переоснащення з терміном запозичення від 3 до 10 років становлять від 1,5 до 3,5% (у Росії – 3% на п'ять років, у Білорусі – 2% на сім років) [2, с. 24]. Використання застарілого обладнання, енергоємних та низькопродуктивних технологій при виготовленні сільгосптехніки зумовлює низьку якість продукції, невідповідність міжнародним стандартам та високі витрати виробництва, які негативно відбиваються на собівартості. А це призводить до втрати конкурентоспроможності вітчизняної продукції сільгоспмашинобудування та знижує її привабливість для національних та іноземних споживачів. І якщо для вітчизняних покупців існує можливість придбати техніку із 30% компенсацією її вартості, то для іноземних споживачів вона стає неконкурентоздатною.

На нашу думку, основні проблеми галузі сільськогосподарського машинобудування пов'язані із невідповідністю асортименту виготовленої вітчизняними підприємствами продукції вимогам та потребам ринку. Про це свідчить хоча б приклад недосконалої асортиментної політики Харківського тракторобудівного заводу, що виготовляє трактори потужністю більше 150 кінських сил, майже 80% з яких потім не знаходять свого споживача. Як показує аналіз даного ринку, тільки близько 20 – 25% із щорічно закуплених в Україні, а також у США, Німеччині та Франції тракторів – це трактори потужністю більше 120 кінських сил [15, с. 12]. Вважаємо, що схожа ситуація спостерігається на багатьох “проблемних” підприємствах галузі. Тому можемо зробити висновок, що виробничо-збутові проблеми пов'язані далеко не з недостатністю фінансових ресурсів споживачів техніки (хоча вони також існують особливо в умовах економічної кризи), а із відсутністю маркетингової концепції управління.

Досить часто можна почути думку, що основною причиною занепаду вітчизняного сільгоспмашинобудування є недостатня фінансова підтримка з боку держави. Проте вважаємо за потрібне наголосити на об'єктивних, суто ринкових причинах кризового стану галузі. Серед них – зменшення обсягів придбання продукції вітчизняними споживачами у зв'язку із зниженням їхньої купівельної спроможності в поєднанні із кризою банківського кредитування (жорсткі умови отримання банківських кредитів, підвищення відсоткових ставок) і скороченням фінансування з боку держави; та втрата традиційних ринків збуту за кордоном як наслідок рецесійного стану світової економіки. Причиною падіння попиту на вітчизняну техніку також є недостатня увага до якості та продуктивності виготовленої техніки, фізичне та моральне старіння техніко-технологічної бази машинобудівних заводів; низький рівень науково-технічних досліджень в галузі та, відповідно, недостатнє використання результатів НДДКР у виробничій практиці. Так, вчені національного аграрного університету [16] наводять такий приклад: німецька фірма “Френдт”, яка виготовляє трактори, щороку витрачає близько 26 млн євро (2600 євро на один трактор) на наукові дослідження. Зрозуміло, що за таких умов якість та технічний рівень техніки іноземного виробництва будуть в декілька раз вищим, ніж рівень вітчизняних машин. В кінцевому результаті це відбивається на конкурентоспроможності готової продукції, зумовлює низький рівень завантаження виробничих потужностей сільгоспмашинобудівних підприємств та низьку продуктивність праці в галузі, спричиняє відтік кваліфікованих інженерних і робітничих кадрів внаслідок втрати престижності професії та зниження рівня фінансового стимулювання.

В умовах економічної кризи особливо гостро постає питання неплатоспроможності вітчизняних покупців сільськогосподарської техніки. Враховуючи те, що рівень рентабельності економічної діяльності в окремих галузях сільського господарства залишається низьким, не варто розраховувати на можливість придбати техніку за рахунок прибутку. А у зв'язку із кризою банківського сектору країни використання кредитних ресурсів для купівлі сільгосптехніки стає ще більш проблематичним. Досі важливим інструментом стимулювання попиту на сільськогосподарську техніку вітчизняного виробництва були державні програми підтримки придбання сільгосптехніки, проте в умовах економічної кризи, імовірно, що обсяг державного фінансування не тільки не зросте, а й швидше за все скоротиться.

Різкі валютні коливання та непередбачуваний курс долара, до якого прив'язана українська економіка, зумовили значний стрибок цін не тільки на матеріали та комплектуючі для сільгоспмашинобудівного виробництва, які переважно завозяться із-за кордону, а й на основну для галузі сировину – метал. А це породжує наступний негативний фактор впливу на попит – зростання цін на виготовлену техніку.

Також падіння рівня попиту на сільгосптехніку вітчизняного виробництва виникає через зростання обсягів імпорту техніки іноземного походження, що, в свою чергу, призводить до зниження обсягів реалізації українських сільгоспмашинобудівних підприємств і змушує їх підвищувати відпускні ціни на власну продукцію, щоб таким чином покрити втрати від падіння обсягів реалізації. Цілком очевидно, що зростання ціни на техніку ще більше посилює падіння попиту на неї і в кінцевому результаті призводить до збитковості українських виробників та втрати їх виробничого потенціалу;

Однією із причин кризового стану машинобудування є занепад вітчизняної галузі виробництва двигунів, яка є фундаментальною ланкою для сільськогосподарського машинобудування; та відсутність виробництва в Україні окремих деталей, вузлів і комплектуючих, що ставить вітчизняні машинобудівні підприємства в залежність від іноземних постачальників. Відсутність дієвої системи контролю над діяльністю посередників з боку держави досить часто призводить до ввезення в Україну низькоякісних матеріалів та комплектуючих, які до того ж продаються за монополюними, економічно необґрунтованими цінами. В свою чергу, використання в процесі виробництва неякісних та дорогих матеріалів зумовлює здорожчання продукції без очікуваного підвищення її якості та надійності.

Серед факторів, що негативно позначилися на розвитку галузі, слід відзначити також залишений у спадок радянською системою спосіб економічного мислення багатьох управлінців, їх невміння працювати в умовах ринкових відносин, створювати та достойно захищати імідж підприємства і його продукції.

Експертами та політиками пропонується досить багато різноманітних шляхів покращення ситуації в галузі сільськогосподарського машинобудування, які, на наш погляд, часто є просто декларативними та демагогічними; увага на проблемах машинобудування для АПК, зазвичай, акцентується в передвибірчий період, або ж ними “на публіку” маніпулюють політики під час звичних для нашої держави політичних конфліктів. Хоча окремі із цих рекомендацій є науково обґрунтованими, придатними для практичного застосування та адаптованими до вітчизняних економічних умов, а тому заслуговують на увагу.

Здійснений нами аналіз стану сільськогосподарського машинобудування, вивчення основних галузевих проблем і перспектив та оцінка запропонованих різними авторами шляхів виходу галузі із кризи, здає змогу сформулювати певні побажання стосовно майбутнього розвитку сільськогосподарського машинобудування, а саме:

1. На рівні підприємства:

– запровадити постійний моніторинг техніко-технологічного рівня та рівня інноваційності продукції, що виготовляється, періодично здійснювати оцінку її відповідності вимогам споживачів та постійно вдосконалювати власні вироби з метою підвищення їх конкурентоспроможності, збереження та посилення ринкових позицій;

– постійно підвищувати наукоємність, якість, надійність та, відповідно, конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської техніки завдяки впровадженню прогресивних інноваційних рішень стосовно конструкції, технічних характеристик виробу, застосування сучасної елементної бази машин, а також шляхом проведення комплексної модернізації виробництва техніки: застосування сучасного обладнання, автоматизації та програмування виробничих процесів, використання прогресивних високоякісних матеріалів та комплектуючих, кваліфікованих трудових ресурсів тощо;

– здійснювати повне або часткове техніко-технологічне переоснащення сільгоспмашинобудівних підприємств з метою створення виробничих можливостей для виготовлення сучасної високоякісної конкурентоспроможної сільгосптехніки;

– налагоджувати стійкі коопераційні взаємовідносини між сільгоспмашинобудівними підприємствами та вітчизняними або іноземними виробниками високоякісних комплектуючих, деталей та вузлів;

– створювати спільні виробництва з іноземними партнерами, що з однієї сторони відкриває доступ до інноваційних технологій, нових конструкторських рішень та техніко-технологічних розробок, досвіду, інвестиційних ресурсів зарубіжних партнерів, а з іншої дає змогу використовувати діючі державні програми підтримки галузі. По якості техніка, виготовлена на таких підприємствах, не поступається зарубіжним аналогам і поряд з цим може бути дешевшою завдяки економії на митних зборах, а також за рахунок значно меншої порівняно із закордоном вартості трудових, технічних та енергетичних ресурсів;

– враховуючи вимоги енерго- та ресурсозбереження, конструювати та налагоджувати серійне виробництво багатофункціональних, широкозахватних сільськогосподарських машин зі змінними робочими органами, які здатні адаптуватися до умов сільськогосподарського виробництва та вимог різних агротехнологій;

– у зв'язку із зростанням цін на паливе важливе значення має розробка економічних двигунів сільськогосподарських машин, які забезпечували б той же рівень продуктивності з меншими витратами палива;

– необхідним є розширення дилерсько-дистрибуторської мережі підприємств на території країни та за її межами з метою збільшення обсягів реалізації сільгосптехніки, забезпечення сервісного обслуговування, технічного огляду та ремонту.

2. На рівні держави:

– серед заходів щодо формування чіткого та прозорого правового поля функціонування підприємств сільськогосподарського машинобудування здійснити гармонізацію нормативно-правового фундаменту галузі, розробити єдину систему технічних стандартів та стандартів якості, які б відповідали вимогам СОР;

– сприяти формуванню позитивного інвестиційного клімату в аграрному секторі країни та сільськогосподарському машинобудуванні, оскільки створення сприятливих умов для господарювання на селі та приплив інвестицій може дати значний приріст попиту на сільськогосподарську техніку, що, в свою чергу, сприятиме розвитку вітчизняного сільгоспмашинобудування;

– з метою перешкоджання безсистемного ввезення технічних засобів здійснювати жорсткий контроль за імпортними процесами, зокрема звернути увагу на створення чіткої системи ведення обліку ввезеної техніки та контролювати її технічний рівень, а також створити систему квот на ввезення тієї техніки іноземного виробництва, можливості виробництва якої є в Україні;

– враховуючи викликані економічною кризою проблеми банківського кредитування придбання сільськогосподарської техніки, особливо важливо спростити механізми та процедури продажу сільгосптехніки за державними програмами фінансового лізингу, часткової компенсації вартості та пільгового кредитування, а також збільшити державне фінансування вищезазначених програм;

– сприяти інноваційному розвитку підприємств галузі;

– розробити ефективну систему державних замовлень на виготовлення найважливіших видів сільськогосподарської техніки для подальшого продажу її сільгоспвиробникам на пільгових умовах, що є сприятливим фактором зростання завантаження виробничих потужностей хоча б найважливіших підприємств сільгоспмашинобудівної галузі;

– сприяти оновленню матеріально-технічної бази підприємств за рахунок полегшення доступу до фінансових засобів (збільшення розмірів та термінів довгострокових кредитів для технічного переоснащення сільгоспмашинобудівних підприємств), що досить важливо в умовах світової економічної кризи та дефіциту кредитних ресурсів.

Звичайно ж переорієнтація вітчизняних підприємств на випуск високоякісних сучасних технічних засобів для сільського господарства, які відповідають світовим стандартам та можуть конкурувати із закордонними аналогами, – надзвичайно складне фінансово-, науко- та трудомістке завдання, проте й дуже важливе, оскільки його невиконання неминуче призведе не тільки до закриття міжнародних ринків для вітчизняної продукції, а й до втрати національного споживача, який може повністю перейти на досконалішу та продуктивнішу техніку іноземного виробництва. Важливо також зазначити, що покращення стану сільськогосподарського машинобудування України можливе за умови проведення єдиної політики та впровадження єдиної системи заходів для машинобудівної та аграрної сфери, бо тільки спільне та комплексне вирішення існуючих проблем є єдино правильним рішенням в даній ситуації.

Аналіз стану вітчизняного сільськогосподарського машинобудування вказує на те, що галузь залишається технічно недосконалою, а недостатній розвиток внутрішнього ринку в майбутньому може стати вагомим чинником зниження темпів зростання промислового виробництва. Значна кількість продукції виготовляється із застосуванням застарілих технологій, високим є рівень енергоємності виробництва, а окремі види виготовленої техніки ще на “виході” із підприємства є морально застарілими порівняно із зарубіжними аналогами. Перспективний розвиток галузі пов'язаний із проведенням модернізації виробничих процесів з метою зниження собівартості товарів, з орієнтацією виробничої стратегії на маркетинг, стабілізацією фінансового стану та підвищенням ефективності роботи підприємств. Оскільки Україна має значний потенціал розвитку сільського господарства, обсяг ринку машинобудування для АПК був і залишаються досить значним і в перспективі буде тільки зростати. А це є важливою передумовою розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, яке в свою чергу за сприяння держави зможе повністю відродити та примножити свій виробничий потенціал і повністю забезпечити потреби нашої держави у високоєфективній сільськогосподарській техніці та навіть вийти на високий світовий рівень.

Література

1. Статистичний бюлетень про основні показники роботи промисловості України за січень-грудень 2008 року / Державний комітет статистики України. – 2009. – 144 с.
2. Рижков О. Конфлікт чи спільність інтересів // Пропозиція. – 2008. – № 3. – С. 23 – 25.

3. Машинобудівний комплекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrtur.narod.ru.
4. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / Н. В. Тарасова, І. С. Калініченко, В. А. Романенко та ін.; Б. М. Данилишин (ред.); НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 307 с.
5. Тарасова Н. В. Проблеми розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування / В. М. Довбня // Агросвіт. – 2007. – № 12. – С. 10-15.
6. Оперативна інформація “Про підсумки роботи галузей промисловості за січень-серпень 2009 року” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.industry.kmu.gov.ua.
7. Статистичний щорічник України за 2007 рік. – К.: Консультант, 2008. – 572 с.
8. Сільське господарство України за 2006 рік: Статистичний збірник. – К., 2007. – 368 с.
9. Виробництво основних видів промислової продукції по місяцях 2009 року / Сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
10. Мельник Ю. Головні пріоритети розвитку аграрного комплексу України // Техніка АПК. – 2008. – № 2. – С. 8-13.
11. Зібрання конструкторів-аграрників // Український тижневик ділової інформації “Агропрофі”. – 14. 08. 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.agroprofi.com.ua.
12. Кравчук В. Технічна політика АПК в контексті вступу України до СОТ // Техніка АПК – 2008. – №5. – С. 9-11.
13. Мінпромполітики України обговорено підсумки роботи підприємств галузі вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу у I кварталі 2008 року: Повідомлення прес-служби Мінпромполітики України від 18 червня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.industry.kmu.gov.ua.
14. Підприємства Держсільгоспмашу Мінпромполітики експортують свою продукцію до 44 країн світу: Повідомлення прес-служби Мінпромполітики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.industry.kmu.gov.ua
15. Басін В. Щодо стратегії тракторного виробництва в Україні // Техніка АПК. – 2007. – № 1-2. – С. 12-15.
16. Войтюк В., Демко А., Демко С. Якість та технічний рівень вітчизняної сільгосптехніки // Пропозиція. – 2005. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.propozitsija.com.

Надійшла 19.01.2010

УДК 330.4

О. В. ПРОСКУРОВИЧ, В. А. БОЙЧУК
Хмельницький національний університет

МОДЕЛЮВАННЯ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Запропоновано динамічну модель фінансово-господарської діяльності підприємства для адаптивного оптимального управління його прибутком на певному часовому інтервалі. Ця система є ефективним інструментом аналізу, прогнозування й управління, особливо для середніх та малих підприємств.

Suggestion is made for an enterprises dynamic model of finances for adaptive optimal management of its profit at a definite time interval. The proposed system is a unique and effective instrument of analysis, forecast and management, especially for medium and small-size enterprises.

Ключові слова: прибуток, управління, адаптивне управління, моделювання, система управління прибутком.

Постановка проблеми. За умов розвитку ринкових відносин різні напрямки фінансово-господарської діяльності підприємств будь-якої форми власності, які пов'язані як з поточною діяльністю, так із вирішенням задач тактичного та стратегічного менеджменту в першу чергу пов'язані з раціональним формуванням та перерозподілом фінансових ресурсів з метою досягнення визначених фінансових результатів. При цьому, враховуючи різні аспекти та горизонти планування діяльності підприємства, найважливішим є процес управління прибутком, як процес дослідження і прийняття управлінських рішень за всіма основними аспектами його формування, розподілу і використання на підприємстві [1, с. 10].

Системі управління прибутком повинен бути притаманний високий динамізм, що враховує зміни факторів зовнішнього середовища, ресурсного потенціалу, форм організації і управління виробництвом, фінансового стану і інших параметрів функціонування підприємства. Реалізація вказаних вище завдань адаптивного управління прибутком підприємства, з врахуванням властивих економічному середовищу детермінованих і випадкових процесів, сприяє застосуванню методів і моделей економіко-математичного моделювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та світовій науці значний внесок у